

Роксолана Романівна Гуцул
аспірант кафедри кримінального права і процесу, ННПП
Національного університету «Львівська Політехніка»,
<https://orcid.org/0000-0001-8776-6436>

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право.

Анотація. У статті розглянуто стан дослідження кримінологічних аспектів індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх. Доведено, що дана тема є недостатньо досліджена та висвітлена у зв'язку з тим, що на теперішній час питання самої індивідуальної профілактики корисливих злочинів є не розкриті. Теорія та узагальнена практика свідчить, що є достатня кількість наукових праць, яка розкриває ті чи інші питання в сфері профілактики корисливої злочинності неповнолітніх, проте це все на загальному рівні. Зауважимо: наведені дефініції не в повному обсязі відображають ознаки індивідуальної профілактики. На жаль, також відсутнє законодавче визначення поняття "індивідуально-профілактична робота".

Ключові слова: корисливий злочин, індивідуальна профілактика, кримінологічний аспект, злочини неповнолітніх, попередження злочинності.

Annotation. In Ukraine, there is a steady growth of criminal offenses committed by minors. The danger of criminal offenses lies in their mass, as well as in significant damage to society. That is why the state must understand this danger of offenses for the whole society, which, in turn, will force the relevant authorities to carry out prevention not only of crimes but also of criminal offenses. The permanent development of society, along with the positive achievements that improve the life of each individual, generates new forms of illegal activity, which over time are criminalized, which in turn necessitates their scientific understanding and thorough study within the criminal cycle/

At the same time, the current legal framework for the prevention of mercenary juvenile delinquency remains fragmented, which significantly complicates its implementation in practice. Currently, preventive activities are carried out chaotically and in the minimum possible mode.

The aim of the work is to analyze the study of criminological aspects of individual prevention of juvenile delinquency on the basis of dissertation research and research papers, which in turn will identify problems and prospects in the legal regulation of individual prevention of juvenile delinquency in Ukraine. Our study is intended to fill the gap in this area.

The article deals with the state of the study of criminological aspects of individual prevention of juvenile offenses. It is proved that this topic is not well researched and illuminated due to the fact that at present the issue of individual prevention of selfish crimes is not solved. Theory and generalized practice show that there is a fair amount of scientific work that addresses certain issues in the prevention of juvenile delinquency, but this is all at a general level. Note that the definitions below do not fully reflect the signs of individual

prevention. Unfortunately, there is also no legislative definition of the concept of "individual prevention work".

Key words: acquisitive crime, individual prevention, criminological aspect of crime of minors, the prevention of crime.

Вступ

В Україні спостерігається стійка динаміка зростання кримінальних правопорушень скоюваних неповнолітніми. Небезпека кримінальних правопорушень полягає в їх масовості, а також у значних збитках, що завдаються суспільству. Саме тому держава повинна розуміти цю небезпеку правопорушень для всього суспільства, що, своєю чергою, змусить відповідні органи здійснювати профілактику не лише злочинів, а й кримінальних правопорушень. Перманентний розвиток суспільства, поряд із позитивними здобутками, які покращують життя кожної особистості, генерує і нові форми протиправної активності, які з часом криміналізуються, що у свою чергу зумовлює необхідність їх наукового осмислення та ґрунтовного вивчення у межах наук кримінально-правового циклу [1, с.12].

Водночас, чинна нормативно-правова база попередження корисливої злочинності неповнолітніх залишається розрізною, що істотно ускладнює її реалізацію на практиці. Наразі профілактична діяльність здійснюється хаотично та в мінімально можливому режимі.

Мета роботи

Метою роботи є аналіз дослідження кримінологічних аспектів індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх на основі дисертаційних досліджень та наукових праць, що в свою чергу визначить проблеми та перспективи в правовому регулюванні індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх в Україні. Прогалину в цій сфері покликано заповнити наше дослідження.

Результати дослідження. Вагоме значення для розвитку цієї теми відіграють останні дослідження, які були проведені такими провідними науковцями, як О. М. Бандурка, В. П. Білоус, Р. О. Бундз, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. Ю. Дзюба, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, Н. В. Лесько, О. М. Литвак, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, А. П. Тузов, В. О. Туляков, В. І. Шахун та ін.

Профілактика злочинів – це складний комплекс різноманітних заходів запобіжного впливу, свідома діяльність, що передбачає досягнення проміжної та кінцевої мети, яка здійснюється на всіх рівнях, враховуючи характер та ієрархію детермінант злочинності, у тому числі і злочинів, що посягають на власність, як шляхом впливу на криміногенні фактори з метою їх ліквідації або нейтралізації, так і шляхом створення та стимулювання анти криміногенних факторів, що перешкоджають її появі. Запобігання злочинності складається з ієрархічно пов'язаних між собою рівнів. Перший – запобіжний вплив на динаміку, структуру, детермінанти злочинності в цілому (загальносоціальна профілактика). Другий – спеціальне попередження окремих видів злочинності у певних сферах суспільного життя (спеціально-кримінологічна профілактика). Третій – попередження вчинення злочинів окремими особами (індивідуальна профілактика). Профілактика злочинів є системою заходів, що спрямовані на недопущення злочинних посягань, із застосуванням складного комплексу різноманітних засобів. Цілі попередження передбачені головними завданнями боротьби зі злочинністю, якими у сучасних умовах є: стабілізація, стримане та можливе подальше скорочення злочинності, зниження рівня її суспільної небезпеки [2, с. 415].

Конкретизація останніх являє собою протидію криміногенним процесам у суспільстві; створення та зміцнення у суспільстві атмосфери спокою та стабільності; знищення погрози правам, свободам та законним інтересами особи, суспільству та державі, що виникає у зв'язку з можливістю вчинення злочинів; недопущення злочинів з боку осіб, що є об'єктами профілактичного впливу; забезпечення виправлення осіб, що втягуються у сферу попереджувального впливу, їх ресоціалізація. Запобігання злочинам посідає особливе місце у досягненні вказаних цілей, оскільки саме цей вид

діяльності вважається найбільш дієвим шляхом боротьби зі злочинністю. Насамперед тому, що забезпечує виявлення та нейтралізацію її коріння, джерел, дозволяє припинити злочинні дії на стадії готування або вже розпочату злочинну діяльність, не допустити настання шкідливих наслідків, дає можливість вирішувати завдання боротьби зі злочинністю найбільш гуманними способами, з найменшою шкодою для суспільства, без включення складного механізму кримінальної юстиції та без застосування такої форми державного примусу як кримінальне покарання [2, с. 416].

Особливістю індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх є й те, що вона не передбачає застосування кримінального покарання, а спрямована на ресоціалізацію особи, використання заходів та ліквідацію криміногенного впливу на неї соціального оточення, нейтралізацію джерел конфліктних ситуацій, які сприяють девіантній поведінці особи.

Варто погодитись з думкою науковців, що важливим рівнем попередження злочинів є саме індивідуальна профілактика. Це – запобіжна робота з конкретними особами, що допускають відхилення від норм поведінки, яка здійснюється на основі поєднання заходів соціального контролю, виховання і допомоги. Індивідуальна профілактика злочинів пов'язана з конкретною людиною, її особливостями. Специфіка її закладена вже у самій назві - "індивідуальна". Якщо при усіх інших формах та рівнях кримінологічної профілактики заходи не мають завчасно відомого адресата, то при індивідуальній профілактиці вони персоніфіковані. На жаль, це все не є достатньо закріплено на законному рівні.

Актуальною проблемою для нашого суспільства у теперішній час є можливість зробити індивідуальну профілактику невід'ємним елементом боротьби зі злочинністю, більш предметно дослідити в рамках кримінологічного дослідження. Діяльність із попередження злочинів, що традиційно здійснювалася переважно "від злочину" або "від злочинця", необхідно значною мірою переорієнтувати у бік віктимологічної профілактики, головним призначенням якої є допомога людині уникнути небезпеки стати жертвою злочину. На нашу думку, це дасть змогу охопити превентивним впливом велику кількість людей – потенційних жертв корисливих злочинів.

Для здійснення індивідуальної профілактики корисливої злочинності неповнолітніх органами державної влади та громадськості потрібно вживати заходи щодо цілеспрямованого коригування відхилень у розвитку особистості на початкових етапах соціалізації, щоб не допустити вчинення неповнолітніми протиправних дій, а також злочинного рецидиву [3].

Загальні засади індивідуальної профілактики правопорушень закріплені в розділі III Закону України "Про профілактику правопорушень" від 29 грудня 2009 року [4]. Під індивідуальною профілактикою розуміється система цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки.

Вважаємо доцільним розглянути кримінологічний аспект індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх на основі вище викладених теоретично та науково-обґрунтованих положень щодо даного виду діяльності.

Н. В. Лесько у своїй науковій праці "Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні" проаналізувала спеціальні законодавчі акти, що регулюють діяльність щодо профілактики правопорушень в Україні, а також дослідила загальні проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні. [5, с. 231]. Автор підкреслила, що для вдосконалення нормативно-правового регулювання питання профілактики правопорушень серед неповнолітніх необхідно розробити та прийняти нову інструкцію щодо діяльності органів внутрішніх справ у сфері профілактики правопорушень. Тобто, дана інструкція має передбачати принципи, цілі, завдання, правові засади діяльності органів внутрішніх справ у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх, перелік служб та підрозділів органів внутрішніх справ, що здійснюють таку профілактику, їх функції, права та обов'язки у цій сфері, форми і методи їх діяльності, форми взаємодії. Науковець стверджує, що жодна програма з профілактики правопорушень прийнята за роки радикальних реформ не була виконана внаслідок відсутності фінансового і матеріального забезпечення. Тому, на її думку, необхідно прийняти єдиний нормативно-правовий акт – закон

України “Про профілактику правопорушень в Україні”, який містив би загальні напрямки, форми, методи профілактичної діяльності, визначав би коло учасників цієї діяльності, їх правовий статус, сферу діяльності, критерії оцінки ефективності роботи.

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гостро актуальною правовою і суспільною проблемою, оскільки з одного боку вона відбиває загальні тенденції сучасної злочинності і показує тенденції її розвитку на майбутнє, а з іншого – демонструє стан морального здоров'я суспільства.

А. Ю. Дзюба досліджуючи питання злочинності неповнолітніх зазначає, що аналіз кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх дозволяє встановити найбільш характерні її риси, визначає основні тенденції кількісно-якісних показників, який в комплексі дасть змогу оцінити її сучасний стан та визначити основні шляхи попередження. Пріоритетним напрямком протидії злочинності неповнолітніх є індивідуальна профілактика. Суттєвою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона набуває в Україні дедалі більш організованого, групового характеру. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, вчинених у групі, становить від 50 до 80 %. Найбільш розповсюдженими серед них є злочини, що мають корисливо-насильницьку спрямованість. Групи, до яких належали тільки неповнолітні, становлять 65,2 %; групи, в злочинах яких брав участь дорослий (дорослі), – 25,8%; групи дорослих, в діяльності яких брав участь неповнолітній (неповнолітні), – 9,0%. Вищенаведене засвідчує погіршення якісних показників злочинності неповнолітніх, підвищення її суспільної небезпечності, що обумовлює пошук нових підходів щодо протидії цьому різновиду злочинних проявів [6].

Тому, оцінюючи її результативність необхідно враховувати, що:

- по-перше, ефективність профілактики злочинів досягається завдяки застосуванню не одного окремо взятого заходу, а цілого їх комплексу;
- по-друге, результат профілактичної роботи, за тих самих форм і методів, суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності кожного із трьох основних детермінантів злочинної поведінки – особи, мікросередовища та конкретної ситуації;
- по-третє, інтенсивність профілактичних заходів перебуває у прямій залежності від ступеня вияву названих криміногенних факторів.

Рівень злочинності – це загальна кількість статистично зареєстрованих злочинів у певному місці в певний час. Рівень злочинності виражається в абсолютних цифрах. Усю сукупність злочинів можна розбити на окремі рівні, тобто говорити про рівень тяжких злочинів, рівень злочинності неповнолітніх тощо. На сьогодні спостерігається тенденція до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення. Поряд із зменшенням кількості вчинених злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів спостерігається тенденція до збільшення кількості правопорушень у сфері економіки. Недосконалість системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, невирішеність питання щодо примусового лікування осіб, хворих на алкоголізм, спричиняють збільшення кількості злочинів, учинених повторно, у громадських місцях, у тому числі в стані алкогольного сп'яніння. Поширення дитячої бездоглядності, зокрема послаблення функцій сім'ї, зменшення кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання призводять до збільшення кількості правопорушень, учинених неповнолітніми та за їх участю, випадків утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Незайнятість населення, зокрема молоді, впливає на зростання рівня злочинності.

Актуальним є питання розроблення дієвих заходів щодо недопущення залучення таких осіб до протиправної діяльності. Зазначені фактори негативно позначаються на міжнародному іміджі держави, її економічному становищі, призводять до зменшення обсягу інвестицій та зниження рівня довіри населення до влади. До погіршення економічної ситуації в державі призводять стрімкі зміни умов господарювання і ринкової кон'юнктури, що зумовили посилення соціального чинника скоєння правопорушень. З огляду на зазначене основними проблемами, які потребують розв'язання, є [7, с. 167]:

- недосконалість нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення профілактики правопорушень;

- неналежний рівень комплексних запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин і умов учинення правопорушень, та профілактичної роботи з особами, схильними до їх скоєння;
- низький рівень правової культури населення, роз'яснювальної роботи серед громадян з метою формування в них відповідального ставлення до питань дотримання законності, особистої участі в охороні громадського порядку, профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю;
- відсутність дієвого механізму участі громадськості в забезпеченні правопорядку в державі;
- до питань організації змістовного дозвілля дітей та молоді, їх зайнятості та відпочинку;

Погіршення соціально-економічної ситуації в державі негативно позначається на криміногенній ситуації, що в свою чергу зумовлює необхідність формування принципово нових підходів до розв'язання проблем у сфері профілактики правопорушень. Комплексне розв'язання цих проблем можливе за умови вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики правопорушень [7, с.169].

Вище вказане автором, Головкіним Б.М., свідчить про те, що сукупність інформації зібрана для висвітлення питання щодо кримінологічного аналізу кількісних показників не тільки корисливої, а й корисливо-насильницької злочинності в Україні. Дана інформація є узагальненою та потребує детального аналізу. Тому, вважаємо, що актуальним питанням буде розроблення більш дієвих заходів щодо недопущення неповнолітніх до протиправної діяльності, які мають бути обов'язково регламентованими.

Незважаючи на це, індивідуальна профілактика корисливої злочинності неповнолітніх не підлягала комплексному кримінологічному дослідженню, і не сформовано окремої галузі кримінологічних знань про неї. Існуючі напрацювання за цією проблематикою є доволі фрагментарними і поверховими, підмінені стереотипними уявленнями про так звану загальнокримінальну злочинність. За радянських часів кримінологічна думка розвивалася шляхом дослідження найбільш поширених різновидів корисливих злочинів неповнолітніх, як правило, посягань проти власності. Такий дослідницький підхід панує і дотепер. Як наслідок, серед науковців не вироблено навіть єдиної позиції стосовно типологічної належності групи корисливих злочинів неповнолітніх, говорячи саме про проведення індивідуальної профілактики. Також, пропонувалося їх вирізнення в окрему підгрупу у структурі загальної чи індивідуальної профілактики. Маємо ситуацію, коли теоретичний рівень пізнання досить специфічного соціально-правового явища корисливої злочинності неповнолітніх фактично підмінений дослідженнями окремих його проявів, а накопичений емпіричний матеріал не піддавався синтезу на найвищому рівні наукових узагальнень.

Звернемо увагу на те, що найпоширенішим корисливим злочином неповнолітніх є крадіжка. У кримінологічному аспекті крадіжка – це незаконне збагачення за чужий рахунок, паразитизм. Отримання певних матеріальних благ без відповідних затрат праці й часу значною мірою нейтралізує ризик викриття та покарання за крадіжку, роблячи останню привабливим способом заволодіння чужим майном та цінностями. Нерідко підґрунтям крадіжки є заздрість, гонитва за престижем чи буденне паразитичне споживання матеріальних благ. Родзинкою крадіжки є «таємничість діяння», на яку так розраховує злодій. Для неповнолітніх це ще й привабливий елемент гри, пов'язаний із необхідністю ризику та переховування, що створює такий жаданий присмак романтики. Крадіжки, що вчиняють неповнолітні, досить неоднорідні за способом їх вчинення, місцем, предметами посягання, їх вартістю, спричиненими збитками. З огляду на сказане вважаємо за доцільне класифікувати ці злочини на певні групи за ступенем їх поширеності: крадіжки предметів із чорних та кольорових металів (38,8%), із квартир та інших приміщень (35,8%), із кіосків (11,1%), у натовпі (9,2%), з автотранспорту (2,2%), інші – 2,9%. [8, с. 108].

Можна погодитись із думкою О.І. Немченко в тому, що протидія злочинам за допомогою заходів індивідуального запобігання являє собою конкретизацію загальносоціальних і спеціально-кримінологічних запобіжних заходів стосовно окремих осіб. Така робота насамперед спрямована на усунення несприятливих впливів на конкретну особу, які можуть призвести до формування анти-

громадської спрямованості та суспільно небезпечної поведінки; застосування негайних заходів щодо попередження злочинів, що готуються, та припинення спроб їх вчинення [9, с. 175-176].

Індивідуальну профілактику крадіжок має бути спрямовано на особистість неповнолітнього, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально-карних діянь. Ці заходи відіграють роль соціального інструмента, що покликаний нейтралізувати або усунути негативні внутрішні риси, скорегувати поведінку. А метою індивідуальної профілактики є позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство [10, с. 249].

Індивідуалізація профілактики корисливих злочинів неповнолітніх означає рішучий поворот уваги в бік конкретного молодого правопорушника та його особистості, яка формується. Індивідуальний профілактично-виховний вплив стає оптимальним, якщо він враховує особливості та тенденції розвитку особистості й співпадає з його внутрішніми переконаннями [11, с. 18-19; 12].

Висновки

Таким чином, щоб запобігати вчиненню корисливих злочинів неповнолітніми, а саме крадіжці, грабежу, розбою, недоцільно спиратися лише на каральний потенціал Кримінального кодексу України. Необхідно включати в запобіжну діяльність увесь спектр заходів впливу, доступний інститутам виховного, адміністративно-правового та цивільно-правового впливу як на неповнолітніх, так і на їх найближче соціальне оточення. Для ефективного вирішення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно також використання на практиці положень теорії запобігання злочинності, заснованої на заходах загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального, віктимологічного запобігання та застосування зарубіжного досвіду, які тільки у своїй сукупності можуть дати позитивний результат у запобіганні корисливій злочинності неповнолітніх. Для успішної роботи в справі запобігання корисливих злочинів, що вчиняються неповнолітніми, необхідна грамотна, послідовна робота з корекції відхилень у поведінці дітей, глибокий аналіз факторів, причин й обставин, які обумовлюють, спричиняють вчинення злочину. Необхідних знань вчителям не завжди вистачає. Тому трапляються випадки, коли відхилення в поведінці дітей відбуваються з вини педагогів. Адже нетактовність, байдужість, несправедливість, жорстокість вчителя в ставленні до учнів – самі по собі криміногенні. І некваліфікованість педагогів може штовхнути неповнолітнього до вчинення правопорушення.

Список використаних джерел

1. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Калімбет Ігор Леонідович. Одеса, 2017. С.12
2. О. М. Костенко, О.О. Кваша; Відп. ред. О.М. Костенко, Антологія української юридичної думки. В 10 т. Том 7: Кримінальне право. Кримінальний процес / Упорядники: Київ. Юридична книга, 2004. С. 415-416
3. Йосипів А. О. Загально-соціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Радник. Український юридичний портал*. URL: http://radnuk.info/statti/558-kriminol_og/15105-2011-01-21-07-20-09.html
4. Проект Закону України “Про профілактику правопорушень”: від 29.12.2009 р. – [Електронний ресурс]. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/>
5. Н. В. Лесько Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 231-235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnul_purn_2014_807_42
6. Дзюба А. Ю. Проблеми індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх. [Електронний ресурс]. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dzyuba.pdf>
7. Головкін Б. М. Кримінологічний аналіз кількісних показників корисливої насильницької злочинності в Україні. *Проблеми законності*. Вип. 101. Харків. 2009. С. 165-175.
8. Головкін Б.М. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові / Б.М. Головкін, В.С. Батиргарєєва // Питання боротьби зі злочинністю. Харків. 2005. Вип. 10. С. 105-130.

9. Немченко О.І. Запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з психічними відхиленнями: кримінологічні засади. Запоріжжя. Дніпровський металург, 2011. 212 с.
10. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: [монографія] / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.
11. Ветров Н.И. Индивидуальное профилактическое воздействие на молодых правонарушителей / Н.И. Ветров. Москва: Издательство ВНИИ МВД СССР, 1979. 64 с.
12. Сопільник Л. І. Прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності / Л. І. Сопільник, Р. Л. Сопільник // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 10. – С. 7-10.